



# **Az irodalomtudomány alapjai**

Anglisztika alapszak  
Germanisztika alapszak

# Jel, nyelv, irodalom

- irodalomtudomány tárgya:  
az irodalmi szöveg,  
az irodalom mint kulturális részrendszer
- az irodalmi szövegek mint nyelvi megnyilatkozások  
az irodalomnak nincs „saját” nyelve, természetes nyelvre épül  
sajátos **nyelvhasználat**  
lehetséges vizsgálat: elvonatkoztatva az „irodalmisságtól”,  
a nyelvi jelek és megnyilatkozások közé sorolva az irodalmi szövegeket  
sajátos nyelvhasználat = sajátos **jelhasználat**

természetes nyelv = nyelvi jelek rendszere

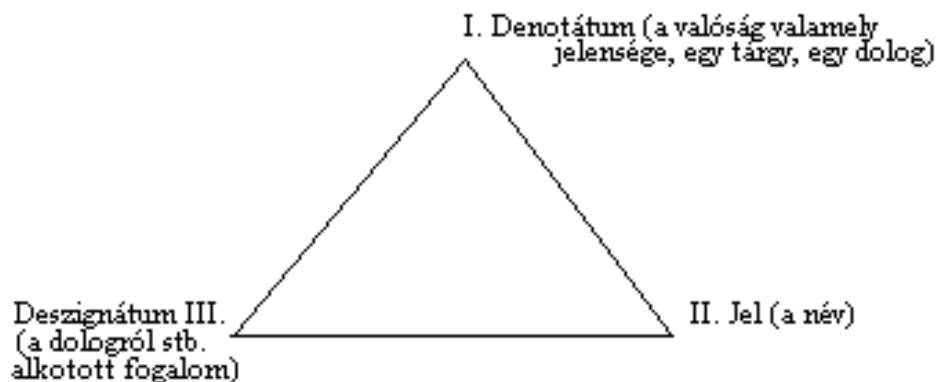
a **nyelv mint jelrendszer** vizsgálata:  
**jeltudomány, a szemiotika**

# A jel fogalma

**jel** = olyan „dolog”,  
ami egy másik „dolog” helyett áll, azt jelöli,  
valaki ekként érti vagy interpretálja/számára  
valamilyen jelentéssel bír

jel = a kommunikáció eszköze, a jelhasználatban válik  
jellé,  
azaz a jel a **jelhasználat (szemiózis)** „eszköze”

# Jelfogalmak



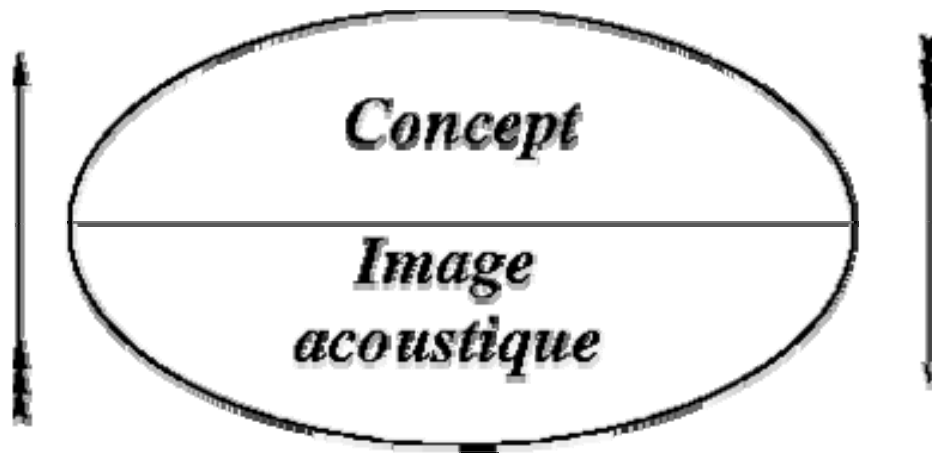
- A) triadikus koncepció:  
háromelemű reláció =  
jel(test), fogalom,  
jelölt [dolog]
- Charles Sanders Peirce,
  - Charles Morris
- skolasztikus hagyomány:  
„vox significat [rem]  
mediantibus  
conceptibus” = „a hang  
[mint jel, szó]  
fogalmak  
közvetítésével jelöl[i a  
dolgot]”

# Jelfogalmak

A) triadikus koncepció: változó elnevezések a jel elemeire

1. jelölt dolog: „tárgy” (Peirce),  
„denotátum” (Morris)
2. jel: „jel” (Charles Sanders Peirce),  
„szimbólum” (Ogden és Richards),  
„jelhordozó” (Charles Morris)
3. fogalom:  
„interpretáns” / ”mentális kép” (Peirce),  
„referencia” (Ogden és Richards),  
„deszignátum” (Morris)  
„konnotátum” (John Stuart Mill)

# Jelfogalmak



B) diadikus koncepció

kételemű reláció:

jelölő, jelölt

- Ferdinand de  
Saussure

-- nyelvi jelek  
önkényessége;

-- langue/parole;

-- homonímák,  
szinonímák

# Jeltudomány

## - általános jeltudomány: szemiotika/szemiológia

etimológia: gör. szemeiotiké (jelmegállapítás) – széma (jel, kifejezés)

## - a jeltudomány hagyományai

ókor: szimptomatika, a görög orvostudomány részterülete

sztoikusok: a filozófia, logika, ismeretelmélet része

előzmények: Platón, Arisztotelész (logika, ismeretelmélet)

középkor: skolasztika (vox significat [rem] mediantibus conceptibus)

grammatika, logika és retorika: átfogó jelelmélet része

nominalisták és realisták harca (univerzáliák) –  
konceptualizmus (jelentéstan)

reneszánsz: természettudomány, művészet (jelek értelmezése,  
jelképes ábrázolások)

# Jeltudomány

17.század: Port Royal grammatikája

Antoine Arnauld/Claude Lancelot: Grammaire générale et raisonnée, 1676

Antoine Arnauld/Pierre Nicole: Logique, 1662

„Beszélni annyit tesz, mint gondolatainkat olyan jelekkel kifejezni, melyeket az emberek e célból találtak ki.“

kételemű jelfogalom előképe: hangok/betűk (jelölők)  
jelentések



# Jeltudomány

18. század:

Gottfried Wilhelm Leibniz: *characteristica universalis*  
egyetemes jelrendszer a jelstruktúrák szintaktikai összefüggéseire  
alapozva – a modern szimbolikus logika előfutára

brit empirista filozófusok: jelentés kérdései

Francis Bacon, Jeremias Bentham, George Berkeley, Thomas Hobbes,  
David Hume, John Locke

John Locke: *Essay Concerning Human Understanding* (1690)

a „jelek tudománya” = a tudomány azon ága, amelynek feladata  
mindazon jelek természetének vizsgálata, melyeket az emberi  
elme használ, hogy a dolgokat önmaga számára érthetővé tegye  
és tudását másokkal megossza

# Jeltudomány

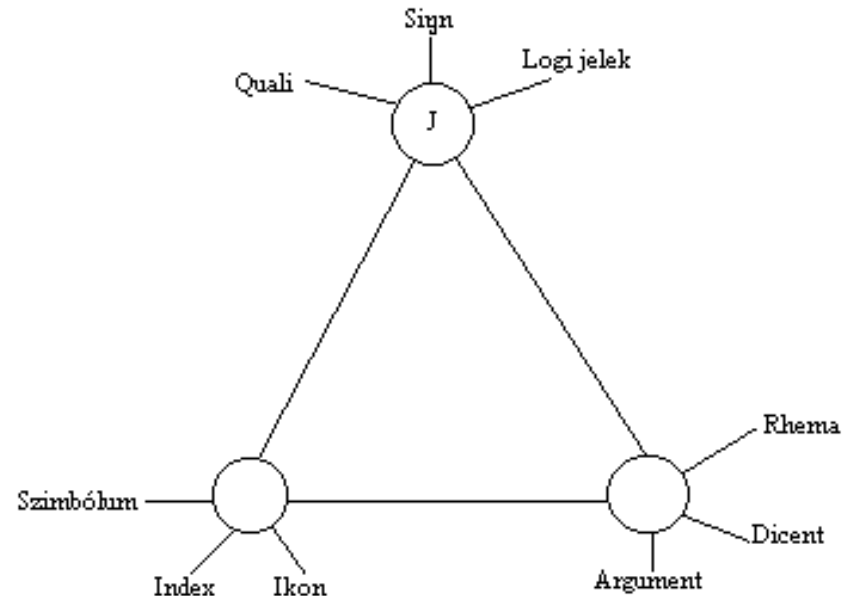
a modern szemiotika  
rendszerezője,  
megalapítója:

Charles Sanders Peirce (1839-  
1914)

- Locke filozófiáján alapul  
(„szemiotika”)

- a jelek természete és  
típusai

- háromelemű  
jelkonceptió, bonyolult  
tipológia (3 x 3  
trichotómia)



# Jeltudomány

- **Peirce tipológiájából:**  
**a jel-tárgy-viszony alapján**  
**ikon:** hasonlóság a jel és a jeltárgy között (fénykép, rajz, diagramm, logikai formulák, stb.)  
**index:** valós, fizikai kapcsolat a jel és a jeltárgy között (füst=tűz jele, lábnyomok, tulajdonnevek, mutató névmások, stb.)  
**szimbólum:** jel és jeltárgy közötti kapcsolat alapja szabály, konvenció (nyelvi jelek)

Peirce után/alapján:

- Ogden/ Richards: The Meaning of Meaning (1938)
- Charles Morris: Foundations of the Theory of Signs (1938)
  - a szemiotika részdiszciplínái: szintaktika, szemantika, pragmatika
  - elméleti, leíró és alkalmazott szemiotika
  - esztétika és jelelmélet: művészi jel = ikonikus, kettős észlelés/befogadás

# Jeltudomány

szemiológia:

Ferdinand de Saussure (1857-1913)

Cours de linguistique générale (1916)

a nyelv ugyanolyan jelrendszer, mint bármelyik másik jelrendszer (pl. süketnémák jelnyelve, udvariassági formák rendszere, katonai jelzések, közlekedési táblák, stb.), de közülük a legfontosabb.

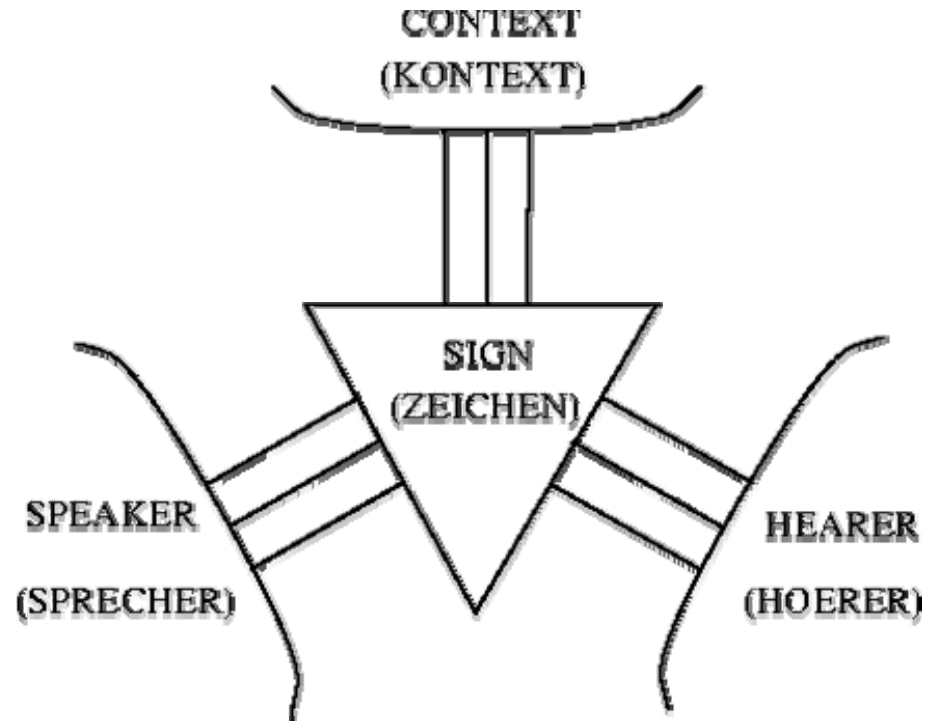
a modern nyelvészet megalapozója

# Nyelv, irodalom, kommunikáció

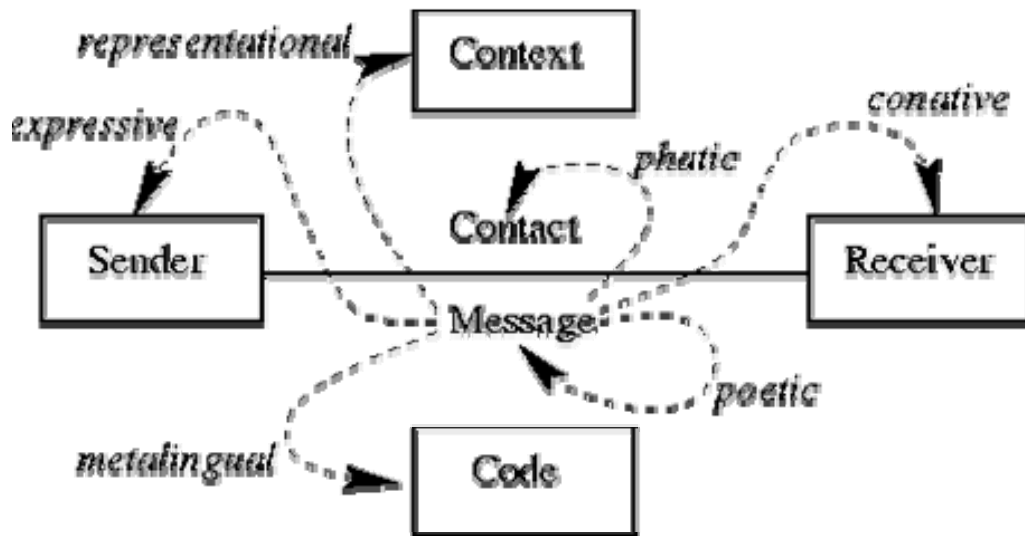
Nyelvi jelek:  
kommunikációban  
funkcionálnak

Kommunikációs  
modellek:

Karl Bühler:  
organon-modell  
(1934)



# Nyelv, irodalom, kommunikáció



- Roman Jakobson: az organon-modell kibővítése (1960) – több elem, több funkció
- a poétikai funkció jelentősége (a szöveg megalkotottságának módja)
  - poétikai funkció és irodalom